

ŞEHİR VE CEMİYET

Max Weber
Georg Simmel
Ferdinand Tönnies
Don Martindale

ÖNSÖZ VE YAYINA HAZIRLAYAN

Ahmet Aydoğan

© İz Yayıncılık

İZ YAYINCILIK: 310

Düşünce dizisi: 068

ISBN 975-355-430-3

2. Baskı; İstanbul, 2005

Çatalçeşme Sokağı, Defne Han, No: 27/2 Cağaloğlu 34410 İstanbul

telefon: (212) 5207210

faks: (212) 5115791

www.izyayincilik.com

e-posta: bilgi@izyayincilik.com

kapak: Hamdi Akyol

Basıldığı yer: Şenyıldız Matbaası. Gümüşsuyu Caddesi No:3 Topkapı-İstanbul

Metropol ve Zihinsel Yaşam

GEORG SIMMEL

Türkçesi: Ahmet Aydoğan

Modern hayatın en derin problemleri bireyin bunaltıcı toplumsal güçler, tarihî miras, haricî kültür ve hayatın tekniği karşısında mevcudiyetinin muhtariyet ve ferdiyetini koruma çabasından kaynaklanmaktadır. İlkel insanın maddî mevcudiyetini sürdürmek için tabiata karşı kaçınılmaz olarak giriştiği savaş bu modern formuyla en son dönüşümüne ulaşmaktadır. Onsekizinci yüzyıl, insanı, devlet ve dindeki, ahlâk ve ekonomideki bilim tarihî bağlardan kurtulmaya çağırıyordu. Köken itibariyle iyi ve herkeste müşterek olan insan tabiatı dizginsiz bir biçimde geliştirilmeliydi. Daha fazla özgürlüğe ek olarak, ondokuzuncu yüzyıl, insanın ve sürdürdüğü uğraşın işlevsel bakımdan daha fazla uzmanlaşmasını talep etti; bu uzmanlaşma birey tekini yek diğerine karşı emsalsiz ve mümkün en yüksek seviyede vazgeçilmez hale getirdi. Bununla beraber, bu uzmanlaşma aynı zamanda her bir insan tekini diğerlerinin tamamlayıcı etkinliklerine daha da bağımlı hale getirdi. Nietzsche bireylerin en acımasız mücadelelerin koşullandırdığı bireyin tam gelişiminin nihaî sınırlarına ulaşmasına dikkat çekti; sosyalizm aynı sebebe istinaden her tür yarışmanın yasaklanması gerektiğine inandı. Her ne olursa olsun, bütün bu durumlarda aynı temel saik iş başındadır: toplumsal-teknolojik bir mekanizmayla eşit-

leştirilmeye ve yıpratılmaya karşı koyan kişi. Kendine özgü yönleriyle modern hayatın ve sonuçlarının derin anlamına, deyiş yerindeyse, kültürel bütünlüğün ruhuna ilişkin bir araştırma, metropolis benzeri yapıların birey ve hayatın birey üstü içerikleri arasına yerleştirdiği eşitliği çözümlenmenin arayışı içinde olmalıdır. Böyle bir araştırma, personalitenin harici güçlere karşı kendisini nasıl ayarlayacağı meselesine cevap vermelidir. Bu bizim bugünkü işimiz olacaktır.

Metropole özgü birey tipinin psikolojik temeli içsel ve dışsal uyarıların süratli ve dur durak bilmeksizin değişmesinden kaynaklanan *sinirsel uyarımın şiddetlenmesine* dayanır. İnsan durmaksızın değişen, farklılaşan bir yaratıktır. Zihni birbirini biteviye takip eden ömürsüz izlenimler arasındaki farklılıkla uyarılmaktadır. Uzun süre devam eden izlenimler, yekdiğerinden ancak çok küçük farklılıklarla ayrılan izlenimler, mutad ve muntazam bir seyir takip eden ve düzenli ve kanıksanmış karşıtlıklar sergileyen izlenimler—bütün bunlar, değişen imajların süratle artan kalabalığından, tek bakışlık kavrayıştaki keskin süreksizlikten, birbiri üstüne üşüşen izlenimlerin beklenmezliğinden, deyiş yerindeyse, daha az bir bilinçlilik talep eder. Bunlar metropolisin husule getirdiği şartlardır. Caddenin her geçilişyle, ekonomik, meslekî ve toplumsal hayatın temposu ve katlanarak çoğalmasıyla birlikte, şehir ruhsal hayatın duyumsal temelleri bakımından küçük kasaba ve taşra hayatına derin bir tezat teşkil eder. Metropolis, ayırddedici bir varlık hüviyetiyle insandan taşra hayatının gerektirdiğinden daha farklı bir bilinçlilik miktarı talep eder. Burada hayatın ritmi ve hissi-zihni tasavvurlar daha yavaş, daha mutad, daha tekdüze bir biçimde akıp gider. Hiç kuşkusuz bu çerçeve içerisinde metropole özgü psişik hayatın karmaşık karakteri —daha çok derin bir biçimde hissedilen ve duygusal ilişkilere dayanan küçük kasaba hayatıyla karşılaştırıldığında— anlaşılmaz hale gelir. Bu nevi ilişkiler psişenin daha bilinçsiz katmanlarına kök salmıştır ve en kolay bir biçimde kesintisiz alışkanlıkla-

rın istikrarlı ritmi içerisinde gelişir. Buna mukabil zekanın (intellect) konumu psişenin akışkan (transparan), bilinçli ve yüksek katmanlarındadır; içsel güçlerimizin en fazla intibaka yatkın kesimidir. Değişim ve fenomenlerin karşıtlığının üstesinden gelmek için zeka sarsıntılara ve deruni dünyadaki alt üst oluşlara gereksinim duymaz; oysa daha muhafazakar zihin (zeka dışındaki şube ve temayüllerin hakimiyeti altındaki zihin) hadiselerin metropollere özgü ritmine ancak bu tür sarsıntılar vasıtasıyla uyum sağlayabilir. Dolayısıyla metropole özgü —hiç şüphesiz binlerce bireysel değişkeni mevcuttur— insan tipi kendisini, harici çevresinin tehditkâr cereyanlarına ve çelişkilerine karşı —ki bunlar onu köksüz bırakacağından bizzat öz varlığına karşı bir tehdittir— koruyacak bir uzuv geliştirir. Bu insan, kalbinden ziyade zihniyle reaksiyon gösterir. Böylelikle artan bilinçlilik seviyesini psişik ayrıcalık hüviyetini kazanır. Demek oluyor ki, metropole özgü hayat metropol insanındaki yükselen bir bilinçlilik düzeyinin ve zekanın baskınlığının temelini teşkil etmektedir. Metropole özgü fenomenlere karşı gösterilen tepki, en az duyarlı ve personalitenin derinliğinden oldukça uzakta olan uzva kaydırılmaktadır. Böylelikle aklilik metropol hayatının bunaltıcı gücüne karşı subjektif hayatı korumak olarak görülmekte ve zihinsellik pek çok doğrultuda dallanıp budaklanmakta, birbirinden ayrı sayısız fenomenle bütünleşmektedir.

Metropolis her zaman para ekonomisinin payitahtı olmuştur. Burada ekonomik mubadelenin çokluğu ve yoğunluğu mübadele aracına taşra ekonomisindeki ticaretin küçüklüğü nedeniyle yoksun olduğu özel bir önem kazandırmaktadır. Para ekonomisi ve zihnin hakimiyeti birbirleriyle içten içe ilintili gelişmelerdir. Aslına bakılırsa her ikisi de, insanlarla ve şeylerle ilgilenirken gerçekçiliği ilk planda göze çarpan benzer bir tavrı paylaşırlar; ve bu tavırda çok kere, şekli bir adaletle kendisinden başkasını (onların düşüncelerini, hislerini) gözetmeyen bir katılık atması gider. Zihnen gelişkin bir insan, mantıkî ameliyelerle tüketil-

mesi mümkün olmayan ilişki ve tepkilerin kökeni olması nedeniyle, her nevi özgün bireyselliğe karşı kayıtsızdır. Benzer şekilde fenomenlerin bireyselliği parasal ilkeyle uyuşmaz. Para sadece herkese müşterek olanla ilgilenir: mübadele değerini talep eder ve bütün nitelik ve bireyselliği “Kaça?” sorusuna indirger. Kişiler arasındaki her türlü yakın duygusal ilişkiler temelini onların bireyselliğinde bulur, oysa rasyonel ilişkilerde insan bir sayı, kendi başına hiçbir farklılığı haiz olmayan bir unsur mesabesinde. Ancak nesnel olarak ölçülüp değerlendirilebilen başarı alakaya değerdir. Dolayısıyla metropol insanı tüccar ve müşterilerini, ev hizmetçilerini ve hatta çok kere toplumsal ilişkiye girmeye zorlandığı kişileri hesaba katar. Zihinselliğin bu özellikleri, bireysellik hakkında ister istemez elde edilen bilginin kaçınılmaz olarak daha sıcak bir davranış —hizmet ve gelirin sâfi nesnel değerlendirilmesinin ötesinde yer alan bir davranış— tonunu husule getirdiği küçük bir çevrenin doğasıyla tezat teşkil eder. Küçük grubun ekonomik psikolojisi perspektifinden gözardı edilmemesi gereken önemli bir husus da, ilkel şartlar altında üretimin emtiayı sipariş eden müşteriye hizmet etmesi ve dolayısıyla müşteriyle imalatçının tanışmasıdır. Buna mukabil, modern metropolis, nerdeyse bütünüyle, pazar için, bir başka deyişle, imalatçının fiilî görüş alanına şahsen girmeyen bütünüyle meçhul müşteriler için yapılan üretimle desteklenir. Bu isimsizlikle, her bir tarafın çıkarları acımasız bir gerçekçilik kesbeder ve her iki tarafın zihinsel olarak hesaplanan ekonomik bencilliklerinin, kişisel ilişkilerin değerlendirilemezlikleri nedeniyle, herhangi bir sapmadan çenkinmesini gerektirecek bir sebep yoktur. Para ekonomisi metropolisi hakimiyeti altına alır; ev üretiminin son kalıntılarını ve malların doğrudan mübadelesini saf dışı eder; böylelikle günden güne müşteriler tarafından sipariş edilen iş miktarı en alt seviyeye iner. Sözkonusu gerçekçi tavır aşikâr bir biçimde, metropoliste baskın olan para ekonomisiyle o kadar yakın bir biçimde ilintilidir ki, zihinsel mantalitenin mi para ekonomisini teşvik ettiği

yoksa ikincisinin mi birincisini tayin ettiğine cevap vermek mümkün değildir. Metropole özgü hayat tarzı hiç kuşkusuz bu karşılıklılık için en münbit topraktır—en meşhur İngiliz anayasa tarihçilerinden birinin pek iyi bilinen bir vecizesinin nakli bu keyfiyetin anlaşılması için kâfi gelecektir: İngiliz tarihinin bütün safahatı boyunca Londra İngiltere’nin kalbi olarak değil fakat çoğunlukla zihni ve her zaman para çantası olarak işlev görmüştür.

Hayatın yüzeyinde yer alan görünüşte kimi önemsiz özellikleri bakımından benzer nitelikteki psişik cereyanlar karakteristik bir biçimde birleşirler. Modern zihin giderek daha da artan bir biçimde hesapçı bir hüviyete bürünmüştür. Para ekonomisinin sebebiyet verdiği pratik hayatın hesaplayıcı tamlığı [kesinliği] doğal bilimlerin idealine —yani dünyanın bir aritmetik probleme dönüştürülmesi, dünyanın her bir köşesinin matematik formüllerle sabitleştirilmesine— denk düşmektedir. Bunca insanın günlerini, sayısal belirlemelerle ölçüp hesaplama, niteliksel değerleri niceliklere indirgemeye ancak para ekonomisi doldurmuştur. Paranın hesaplayıcı doğasıyla yaşam unsurlarının ilişkileri içerisine özdeşliklerin, farklılıkların tanımlanması bakımından yeni bir doğruluk, yeni bir kesinlik, sözleşme ve mutabakatlarda açıklık-seçiklik girmiştir—tıpkı cep saatlerinin dünya çapında yaygınlaşmasının bu dakikliği dışsal olarak etkilemesi gibi. Mamafih metropol hayatının şartları bu özelliğin aynı zamanda hem sebebi hem sonucudur. Tipik metropol insanının münasebet ve ilişkileri genellikle o denli karmaşık ve deşgindir ki, tahhüt ve hizmetlerde ödünsüz bir dakiklik olmadıkça topyekun bütün bir yapı çöker ve önü alınamaz bir kaosa sürüklenebilir. Ve hepsinden önemlisi, böyle bir zorunluluğu, ilişkilerini ve etkinliklerini yüksek düzeyde karmaşık bir organizmada bütünleştirilmesi gereken, bu denli birbirinden farklı çıkarlara sahip bunca insanın bir araya gelmesi intac eder. Şayet Berlin’deki bütün kuleler ve saatler bir saatliğine bile yanlış olsa şehrin bütün ekonomik hayatı ve iletişimi uzun bir zaman alt üst olur. Buna ilaveten

görünüşte yegâne harici faktör: her türlü bekleme ve hazır olunulmayan buluşmaları verimsiz bir biçimde harcanmış zaman kaybına çevirecek olan uzun mesafelerdir. Dolayısıyla metropol hayatının tekniği, bütün etkinliklerin ve karşılıklı ilişkilerin her türlü kişisel renklerden arındırılmış sağlam ve sabit bir zaman çizelgesinde en dakik bir biçimde derlenip toparlanması olmaksızın tasavvur edilemez. Bu noktada bir kere daha bütün bu düşünme ameliyesinin sonuçları yani varoluşun yüzeyindeki her bir noktadan şişenin derinliklerine seslenilebileceği, böylelikle hayatın her nevi bütün sıradan dışsallıklarının sonunda hayatın anlam ve tarzıyla ilgili nihaî kararlarla ilintili olduğu aşikâr hale gelmektedir. Dakiklik, hesaplanabilirlik, tamlık metropole özgü varoluş tarzının karmaşıklığının ve yaygınlığının hayata zorla kabul ettirdiği fenomenlerdir ve sadece onun para ekonomisi ve zihni karakteristiğiyle yakından ilintili değildir. Bu özellikler aynı zamanda, kaçınılmaz olarak hayatın muhtevasını renklendirecek ve dışarıdan genel ve şematize edilmiş hayat formunu kabul etmek yerine hayat tarzını içerden belirlemeyi hedefleyen akıldışı, içgüdüsel hakim özelliklerin ve itkilerin safdışı edilmesini de kolaylaştıracaktır. Belirleyici özelliklerini akıldışı itkilerin oluşturduğu hakim kişilik tipleri şehirde hiçbir surette imkânsız olmakla birlikte, bunların tipik şehir hayatıyla bağdaşmaları mümkün değildir. Ruskin, Nietzsche gibi düşünürlerin metropolise karşı duydukları ateşin öfke bu noktayı nazardan anlaşılabilir. Bunlara göre kendi başına hayatın değeri şematize edilmemiş dolayısıyla bütün benzerliğine karşı kesinlikle tanımlanması mümkün olmayan varoluş içerisinde bulmuşlardır. Modern varoluşun para ekonomisi ve zihinselliğine karşı duydukları öfke ve nefret dalgası da metropolise karşı bu aynı öfke kaynağından yükselmiştir.

Hayat formunun dakikliği ve kılı kırk yarar kesinliğiyle bu suretle kaynaşmış olan aynı faktörler en üst düzeyde kişisel unsurlardan arınmış bir yapıya yol açmışlardır; ama aynı zamanda

yüksek düzeyde kişiselliği de teşvik etmişlerdir. Bezgin (*blasé*) tavrın dışında bu denli kayıtsız şartsız bir biçimde münhasıran metropolise özgü olan belki de başka bir psikik fenomen yoktur. Bezgin tavrın kökeni süratle değişen ve birbirini çok kısa aralıklarla nakzeden algısal uyarılardır. Aynı zamanda metropole özgü zihinselliğin genişlemesi de köken itibarıyla bundan kaynaklanmış görünmektedir. Dolayısıyla öncelikle zihinsel olarak yaşama-yan budala kimseler genellikle tam olarak *blasé* değildir. Sınırsız zevk arayışı içerisindeki bir hayat bir kimseyi budala yapar, çünkü sonunda hepsine karşı tepki gösteremeyecek kadar uzun bir müddet sınırları en güçlü tepkiye tahrik eder. Benzer şekilde bunların değişmelerinin sürati ve birbirlerini nakzetsmeleriyle daha zararsız izlenimler, sınırları son güç rezervlerini de tüketecek kadar vahşi bir biçimde bir o tarafa bir bu tarafa sevedekere, bu nevi şiddetli karşılıkları zorlar; ve biri aynı noktada kalırsa güç toplamak için zaman bulamaz. Böylelikle yeni algılara yeterli enerjiyle tepki göstermek için bir yetersizlik başgösterir. Bu durum daha sessiz ve sakin bölgelerin çocuklarıyla karşılaştıklarında, bir bakıma her metropol çocuğunun sergilediği bezgin tavrın temelini teşkil eder.

Bu metropole özgü bezgin tavrın psikolojik kökeni para ekonomisinin beslediği bir başka kaynakla bitişir. Bezgin tavrın temelinde ayırdetme yeteneğinin körelmesi yatar. Bu, geri zekalılık durumunda olduğu gibi, nesnelerin algılanmadığı anlamına gelmez, fakat daha ziyade şeylerin anlamının ve farklılaşan değerlerinin, dolayısıyla şeylerin kendilerinin sureten (insubstantial, gayri maddi) tecrübe edilmesi demektir. Şeyler *blasé* kimseye tek düze bir biçimde birbirinden farksız gri tonda görünür; nesnelerin hiçbiri yekdiğerinden daha fazla alakaya veya önceliğe layık değildir. Bu ruh hali bütünüyle içselleştirilmiş para ekonomisinin gerçek anlamda subjektif yansımasıdır. Çok çeşitli şeylere karşı hep aynı renksiz ve kayıtsız tavırla para en korkunç eşitleyici haline gelir. Çünkü para şeylerin her türlü niteliksel farklılıkla-

rını “kaçı?” sorusuyla ifade eder. Bütün renksizliği ve kayıtsızlığı ile para, her türlü değerın ortak belirleyicisi haline gelir; müzmin bir biçimde, şeylerin nüvesini, bireyselliklerini, kendine özgü değerlerini, ve emsalsizliklerini biteviye oyup aşındırır. Her şey paranın sürekli hareket halindeki akışkanlığı içinde eşit özgün ağırlıkla dalgalanıp durur. Her şey aynı seviyede eşitlenir ve birbirlerinden ancak kapladıkları alanın büyüklüğüyle farklılaşır. Münferit durumlarda nesnelere parasal karşılıklarıyla bu şekilde boyanması veya daha doğrusu renksizleşmesi göze çarpmayacak kadar küçük olabilir. Ne var ki, zenginlerin nesnelere ilişkilerinin paraya dayanması veya hatta belki de, çağdaş kamoyunun zihniyet yapısının her yerde bu nesnelere kazandırdıkları total karakter dolayısıyla nesnelere münhasıran parasal olarak değerlendirilmesi oldukça önemli hale gelmiştir. Para mübadelesinin önde gelen merkezleri konumundaki büyük şehirler, nesnelere satın alınabilirliğini küçük yerleşim birimlerinden çok daha etkileyici bir biçimde ön plana çıkarırlar. İşte bu sebepten dolayıdır ki, şehirler aynı zamanda bezgin tavrın esas mahallidirler. Bezgin tavırda insanların ve nesnelere yoğunlaşması bireyin sinir sistemini en yüksek etkinlik seviyesine —zirve noktasına— çıkaracak kadar uyarılmaktadır. Aynı koşullandırıcı faktörlerin salt niceliksel yoğunlaşmasıyla bu yüksek etkinlik düzeyinin oluşumunda sergilenen başarı zıddına inkılâp eder ve *blasé* tavrın kendine özgü intibakıyla açığa çıkar. Bu fenomende sinirler uyarılara tepki göstermeye direnmede metropol hayatının muhtevalarını ve formlarını bağdaştırmanın son çıkış yolunu bulurlar. Belli kişiliklerin kendi kendini koruması tüm nesnel dünyanın değersizleştirilmesine malolur—bunun sonunda şahsiyetin de aynı türden bir değersizlik hissine sürüklenmesi kaçınılmazdır.

Bu varoluş formunun öznesi bizzat kendisi için onunla bütünüyle uzlaşmak zorundadır, hal böyleyken metropol karşısında kendisini koruması ondan tam tersini, toplumsal mahiyette negatif bir davranışı talep eder. Metropol sakinlerinin birbirlerine kar-

şı bu zihni yaklaşımını, biçimsel bir bakış açısından ihtiyat olarak nitelendirebiliriz. Şayet bu kadar çok içsel tepkiler, sayısız insanlarla sürekli dışsal temaslara, nerdeyse karşılaşılan herkesin tanındığı, hemen herkesle müsbet bir ilişkinin kurulduğu küçük kasabakilere benzer mahiyette karşılıklar olsaydı, içsel olarak tamamıyla atomize olunur ve tasavvuru mümkün olmayan psikik bir duruma girilirdi. Kısmen bu psikolojik gerçeklik, kısmen, metropol hayatının dokunup geçen unsurları karşısında insanların haklı olarak kapıldığı güvensizlik hissi ihtiyatlı olmamızı gerekli kılmaktadır. Bu ihtiyatın bir sonucu olarak, yıllardır komşumuz olan kimselerin çok kere şekli şemalini bile bilmeyiz. Küçük kasaba insanların gözünde bizi soğuk ve kalbsiz gösteren işte bu ihtiyat-kâr tavidir. Gerçekten de, eğer hislerim beni yanıltmıyorsa, bu görünüşteki ihtiyatkar tavrın içsel boyutu sadece kayıtsızlık değil, fakat bizim farkında olduğumuzdan çok daha sıklıkla, sebebe dayalı olsa da yakın bir temas anında öfke ve kavgaya dönüşebilecek belli belirsiz bir nefret, karşılıklı yabancılaşma ve tiksintidir. Bu tür bir yaygın iletişime dayalı hayatın bütün içsel düzeni en kalıcı olanından en ömürsüz olanına kadar sempati, kakyıtsızlıkların, nefretlerin aşırı biçimde değişkenlik gösteren hiyerarşisine dayanır. Bu hiyerarşide kayıtsızlığın kapladığı alan ilk bakışta gözüktüğü kadar büyük değildir. Psikik etkinliğimiz hâlâ nerdeyse başkalarından gelen her izlenime bir dereceye kadar farklı ve belirgin bir hisle karşılık vermektedir. Bu izlenimin bilinçsiz, akışkan ve değişken karakteri bir kayıtsızlık durumunu intaç eder görünmektedir. Haddizatında gelişigüzel karşılıklı telkinin (indiscriminate mutual suggestion) yayılması ne kadar tahammül edilmezse, bu kayıtsızlık da o denli gayrı tabiidir. Metropolün bu tipik tehlikelelerinin her ikisinden de, —kayıtsızlık ve yerli yersiz kolayca etki altına alınabilirlik— bizi antipati korur. Gizli bir antipati ve fiilî çatışmanın hazırlık aşaması bu hayat tarzının sürdürülmesi için elzem olan mesafeleri ve nefretleri etkiler. Bu hayat tarzının kapsamı ve karışımı, ortaya çıkışının ve kayboluşunun ritmi, tatmin

edildiği formlar—bunların hepsi daha dar anlamda birleştirici sarkilerle birlikte, metropole özgü hayat tarzının ayrıştırılması imkânsız bütünlüğünü teşkil eder. Metropole özgü hayat tarzında doğrudan dağılma olarak ortaya çıkan fenomen gerçekte toplumlaşmanın aslı formlarından sadece biridir.

Gizli nefretin art renkleriyle birlikte bu ihtiyat sırasında metropolise özgü daha genel bir zihni fenomenin formu veya örtüsü olarak ortaya çıkar: bu bireye her ne türden olursa olsun başka şartlar altında benzerine rastlanmayan bir tür veya bir miktar kişisel özgürlük bahşeder. Metropolis aslında toplumsal hayatın gelişimiyle ilgili —nerdeyse genel geçer bir yasa ile ifade edilebilecek— büyük eğilimlerden birine kadar geri gider. Çağdaş toplumsal yapıların yanısıra tarihsel olanlarda da rastlanan toplumsal oluşumların en erken aşaması şudur: komşulara, yabancıya ya da bir bakıma çatışmacı çevrelere karşı sıkı bir biçimde kenetlenmiş nisbeten küçük bir muhit. Bununla beraber bu çevre homojen ve bütünlüklü bir yapıya sahiptir ve üyelerine kendilerine özgü niteliklerin gelişimi ve özgür sorumlu hareketlerin tekevvünü için ancak dar bir alan bırakır. Siyasî gruplar ve akrabalık bağına dayalı topluluklar, partiler ve dini cemiyetler bu şekilde teşekkül ederler. Geçmiş pek eski olmayan birliklerin kendilerini koruması katı sınırların ve merkezî birliğin tesisini gerekli kılar. Dolayısıyla bunların bireyin özgürlüğünü, kendine özgü içsel ve dışsal gelişimini hoşgörmeleri mümkün değildir. Toplumsal gelişme bu aşamadan aynı anda iki farklı, ancak yine de birbiriyle uyumlu doğrultularda gelişme gösterir. Grup geliştiği ölçüde —hayatın önemi ve muhtevası itibarıyla, sayıca ve mekân bakımından— grubun doğrudan içsel birliği kaybolur, başkalarına karşı çizilen başlangıçtaki sınırların katılığı karşılıklı ilişkiler ve münasebetlerle yumuşamaya başlar. Aynı zamanda birey, grubun titizlikle belirlediği ilk sınırlamanın çok ötesinde hareket özgürlüğünü elde eder. Birey aynı zamanda genişleyen grupta işbölümünün hem fırsat verdiği hem de mecburiyet yüklediği spesifik bir

bireysellik kazanır. Devlet ve Hıristiyanlık, loncalar ve siyasî partiler ve diğer sayısız pek çok grup, deyiş yerindeyse bu yasaya uygun olarak gelişmişlerdir, bununla beraber grupların her biriyle ilgili çok özel şartlar ve güçler hiç şühesiz bu genel şemanın dışına taşmışlardır. Bu taslak, bana öyle görünüyor ki, şehir hayatında bireyselliğin evriminde de herhangi bir şüpheye mahal bırakmayacak biçimde tesbit edilebilir. Antik dönemde ve Orta Çağ'da küçük kasaba hayatı bireyin dışarıyla olan hareket ve ilişkilerine karşı sınırlamalar getirmişti ve bu sınırlar bireyin bağımsızlığını ve bizzat kendi içinde farklılaşmasını da kapsıyordu. Bu sınırlar, mübalağasız modern insanın nefes almasına imkân tanımayacak nitelikteydi. Hatta bugün bile küçük bir kasabaya yerleştirilen metropol insanı en azından tür bakımından benzer nitelikte bir sınırlama hisseder. Nefes alıp verdiğimiz ortamı teşkil eden muhit ne kadar küçükse ve bireyin sınırlarını çözüp dağıtan (başkalarıyla olan) ilişkileri ne kadar sınırlanmışsa, sözkonusu muhit başarıları, hayat durumunu ve bireyin bakış açısını o denli titiz ve tedirgin bir biçimde korur ve nezaret eder, buna mukabil niteliksel ve niceliksel uzmanlaşma bütün küçük muhitin çerçevesini de o kadar kolay bir biçimde dağıtır.

Bu açıdan bakıldığında eski polis küçük bir kasabanın karakterine sahipmiş gibi görünmektedir. Varlığına yakın ve irak düşmanlarının elinden yönelecek sürekli tehdit siyasî ve askerî bakımdan katı bütünlüğünü, yurttaşın yurttaşı nezaretini, bütünü, bedelini kendi ev hanesine karşı bir despot olarak hareket etmek suretiyle ödetecek kadar özel hayatı baskı altında tutulan bireye karşı sakınlı tutumunu etkilemiştir. Atina hayatının muazzam kışkırtıcılığı ve heyecanlılığı, kendine özgü renkliliği belki de, emsalsiz bir biçimde bireyselleşmiş kişiliklerden müteşekkil bir toplumun bireyselleşmeyi engelleyici küçük bir kasaba hayatının sürekli içsel ve dışsal baskılarına karşı verdiği mücadele gözönünde bulundurulduğunda anlaşılabilir. Bu zayıf bireylerin baskı altına alındığı, daha güçlü mizaca sahip olanların ise en

tutkulu ve ateşli biçimlerde kendilerini ortaya koymaya teşvik edildiği gergin bir atmosfer husule getirmiştir. Tam olarak tanımlanamaksızın, türümüzün entelektüel gelişiminde “genel insan karakteri” olarak adlandırılması gereken mizacın Atinalılarda çiçeklenmesinin sebebi budur. Zira aşağıdaki çerçeve içerisinde tarihsel olduğu kadar olgusal gerçekliğin de açıklandığını görüyoruz: Hayatın en yaygın ve en genel muhteva ve formları en bireysel olanlarla en yakın bir biçimde ilişkilidirler. Bunların ortak bir hazırlık aşaması vardır; bir başka ifadeyle düşmanlarını, ayakta kalabilmek için dışarıya doğru genişleme ve genelleşmeye ve içeride serbestçe hareket eden bireye karşı savunma durumuna geçme zorunluluğu hisseden dar oluşum ve gruplaşmalarda bulurlar. Tıpkı feodal dönemde, özgür insanın toprak hukukuna, bir başka deyişle, en büyük toplumsal yürüngenin hukukuna tâbi, buna mukabil özgür olmayan insanın, hakkını sadece feodal bir birliğin dar çerçevesinden çıkararak ve daha büyük bir toplumsal yürüngeden dışlanmış olan insan olması gibi—bugünkü metropol insanı da, küçük kasaba insanını hapseden bayağılık ve önyargılara karşılık olarak ruhî anlamda ve incelmüş duygu ve zevkleri bakımından özgürdür. Zira büyük çevrelerin karşılıklı ihtiyat ve kayıtsızlığı ve entelektüel hayat koşulları birey tarafından bağımsızlığı üzerindeki tesirleri bakımından büyük şehrin sıkışık kalabalığından başka hiçbir yerde ve hiçbir surette daha güçlü bir biçimde hissedilmez. Bu nedenledir ki, cismanî yakınlık ve mekân darlığı zihinsel mesafeyi ancak daha görünür hale getirir. Belli şartlar altında, büyük şehrin kalabalığı içerisinde duyumsanan yalnızlık ve kaybolmuşluk başka hiçbir yerde hissedilmiyorsa hiç şüphesiz bu özgürlüğün ancak en fazla göze çarpan tarafıdır. Çünkü başka herhangi bir yerde olduğu gibi burda da, insanın özgürlüğünün rahatlık olarak duygusal hayatına yansımaları hiçbir surette zorunlu değildir.

Muhitin genişlemesi ile kişinin içsel ve dışsal özgürlüğü arasındaki evrensel tarihsel münasebet nederiyle sadece salt alanın

büyüklüğü ve kişilerin sayısı metropolisi özgürlüğün mekânı haline getirmemiştir. Daha ziyade herhangi verili bir şehir, bu görülebilir genişleme sürecinden geçerken kozmopolitanizmin mekânı haline gelir. Şehrin ufkunun genişlemesi bir bakıma zenginlik ve refahının gelişmesiyle benzerlik arzeder; belli miktarda bir mülkiyet artışı nerdeyse kendiliğinden daha da fazla hızlı bir ilerlemeye yol açar. Muayyen bir sınır aşılar aşılmaz, yurttaşların ekonomik, kişisel ve entelektüel ilişkileri, ve şehrin ard bölge üzerindeki entellektül tahakküm alanı geometrik bir ilerlemeyle artış ve büyüme gösterir. Dinamik genişlemedeki her kazanç muadili için değil fakat yeni ve daha büyük bir genişleme için bir adım haline gelir. Şehirde eğrilen her ipten, deyiş yerindeyse kendiliğinden yeni ipler türer, tıpkı iletişimdeki salt artışla birlikte şehir içindeki kazanılmamış toprak rantlarının çoğalmasının sahibine kendiliğinden artan gelirler getirmesi gibi. Bu noktada hayatın niceliksel yönü niteliksel karakter özelliklerine dönüşür. Küçük kasabadaki hayat alanı esas itibariyle kendi kendine yeterli ve otarşıktır. Zira içsel hayatının çok uzaklardaki ulusal veya uluslararası arenaya dalgalar halinde taşkın bir biçimde akması metropolisin kendine özgü ayırddedici doğasıdır. Weimar bunun tersi için bir örnek değildir, çünkü onun önemi bireysel kişiliklere bağlıydı ve onlarla birlikte ölmüştü; oysa metropolisin belirleyici özelliği gerçekte en gözde bireysel kişiliklerinden bile aslı bağımsızlığıdır. Bu bağımsızlığın karşılığıdır ve bu bireyin metropoliste yaşadığı bağımsızlık için ödediği bedeldir. Metropolisin en önemli karakteristiği fiziki sınırlarının ötesine taşan bu fonksiyonel genişlemedir. Ve bu etkinlik sırası geldiğinde tepki gösterir ve metropol hayatına ağırlık, önem ve sorumluluk kazandırır. İnsan, vücudunun sınırlarıyla veya doğrudan etkinliğini oluşturduğu alanla sona ermez. Tersine kişinin alanı ondan zaman ve mekân planında sudur eden etkilerin toplamının oluşturduğu alandır. Benzer şekilde bir şehir doğrudan sınırlarının ötesine yayılıp genişleyen tesirlerinin toplamından teşekkül eder. Ancak bu

alan şehrin varlığının dışavurulduğu aktüel genişliktir. Bu olgu, bu tür bir genişlemenin mantıkî ve tarihî tamamlayıcısı olan bireysel özgürlüğün negatif bir anlamda, yani salt hareket özgürlüğü, ve önyargı ve bayağılıkların safdışı edilmesi çerçevesinde anlaşılması gerektiğini aşikâr hale getirmektedir. Esas mesele nihayetinde her insan tekinin sahip olduğu nevi şahsına münhasırlık ve kıyaslanamazlığın bir hayat tarzının işlenmesinde şu veya bu şekilde dışa vurulacağıdır. Doğamızın kanunlarını takip etmemiz —ve bu herşeyden önce özgürlüktür— ancak ve ancak bu doğanın açılımlarının başkalarının dışavurumlarından farklı olması halinde bize ve başkalarına açık ve ikna edici hale gelir. Ancak ve ancak yanlış anlaşılmağımız yaşam tarzımızın başkaları tarafından empoze edilmediğini gösterir.

Şehirler herşeyden önce en yüksek düzeyde ekonomik işbölümünün gerçekleştiği mekânlardır. Dolayısıyla buradan bakıldığında Paris'teki bol ücretli *quatorzième*' [fr. ondördüncü] mesleği gibi ekstrem fenomenlerin ortaya çıkması hiç de yadırganacak bir durum değildir. Bunlar kendilerini konaklarındaki armalarla özdeşleştiren ve akşam yemeği saatinde yemekte uygun elbiseyle hazır olan, böylelikle eğer bir akşam partisinin onüç kişiden oluşması gerekiyorsa çabukça çağrılabilen kişilerdir. Şehir genişlemesiyle doğru orantılı olarak giderek daha fazla belirleyici işbölümü koşulları sunmaya başlar. Dahası büyüklüğüyle yüksek düzeyde bir hizmetler çeşitliğinin absorbe edilebileceği bir çevre sunar. Aynı zamanda bireylerin yoğunlaşması ve onların müşteriler için mücadelesi bireyi yerini kolayca bir başkasının alamayacağı bir fonksiyonda uzmanlaşmaya zorlar. Önemli ve gözardı edilmemesi gereken bir diğer husus, şehir hayatının doğayla yaşam için mücadeleyi, insanlar-arası —artık doğa tarafından bahşedilen değil fakat insanlar tarafından takdir edilen— bir kazanç mücadelesine dönüştürmüş olmasıdır. Çünkü uzmanlaşma sadece kazanç için rekabetten değil fakat aynı zamanda temeldeki, satıcının ayartılan müşterinin yeni ve farklılaşmış ihtiyaçlarını celbet-

meye çalışması gerektiği gerçeğinden kaynaklanır. Henüz tüketilmemiş bir gelir kaynağı ve kolaylıkla değiştirilemeyecek bir fonksiyon bulmak için birisinin hizmetlerinde uzlaşmak gerekir. Bu süreç, kamu ihtiyaçlarının fazlasıyla çeşitlenmesini, seçkinleşmesini dolayısıyla farklılaşmayı teşvik eder ki, bu da kaçınılmaz olarak bu toplum içinde gelişen kişisel farklılıklara yol açar.

Bütün bunlar şehrin büyüklüğüyle doğru orantılı olarak fırsat tanıdığı zihni ve ruhi özelliklerin bireyselleşmesine geçişi hazırlar. Bu sürecin temelini teşkil eden bir dizi açık neden vardır. Öncelikle bireyin metropol hayatının boyutları içerisinde kendi kişiliğini ileri sürmenin güçlüğünü göğüslemesi gerekir. Önemli niceliksel artış ve enerji sarfiyatı sınırlarını aştığı yerde toplumsal muhitin alâkasını cezbetmek için çevrenin farklılıklara karşı duyarlılığını tahrik etmek suretiyle bir şekilde niteliksel farklılaşmaya yapışılır. Son olarak insan en tarafgir [belli bir amaç güden] özellikleri, yani metropole özgü, alışkanlık kesbetmiş tuhaf konuşma, davranış biçimi (mannerism), geçici heves (caprice) ve aşırı (doğal olmayan) özentî vb. gibi aşırılıkları benimsemeye zorlanır. Şimdi, bu aşırılıkların anlamı bu tür bir davranışın muhtevasında değil fakat onun "farklı olma", çarpıcı bir davranışla ortada olma ve böylelikle alâkayı celbetme biçiminde açığa çıkar. Birçok karakter tipi için nihayetinde kendilerini korumaya yönelik yegâne araç bir miktar özsaygı ve bir konumu doldurma hissi, başkalarının farkındalığıyla, dolaylıdır. Aynı anlamda görünüşte önemsiz bir etken işbaşındadır ki, kümülatif etkileri herşeye karşın hâlâ dikkat çekicidir. Kastettiğim, küçük kasabadaki toplumsal ilişkilerle karşılaştırıldığında metropol insanına bahşedilen insanlar-arası münasebetlerin kısalığı ve seyrekliğidir. "Ön planda" yer alma, yoğun ve çarpıcı bir biçimde karakteristik görünme arzusu, sık ve uzun birlikteliğin kendisi hakkında açık seçik bir imaja sahip olunulan kişiliği başkalarının gözleri önüne yerleştirdiği bir atmosferdekine nisbetle kısa metropol ilişkilerindeki bireye çok daha fazla yakın durur.

Bununla beraber, birçok münferit kişisel varoluşa yönelik arzuyu metropolisin tahrik etmesinin en temel sebebi —meşru ve başarılı olup olmadığı mühim değil— bana aşağıdaki gibi görünmektedir: modern kültürün gelişiminin en temel belirleyici özelliği “nesnel tinin” “öznel tine” baskınlığı şeklinde ifade edilebilecek bir fenomendir. Bir başka deyişle, hukukun yanısıra dilde, sanatta olduğu kadar üretim tekniğinde, dahili çevre nesnelere yanısıra bilimde bir tin toplamı tecessüm etmiştir. Entelektüel gelişiminde birey bu tini oldukça kusurlu bir biçimde ve gittikçe artan bir mesafeye takip eder. Sözelimi, son yüzyılda nesnelere ve bilgide, kurumlarda ve konforlarda tecessüm etmiş olan devasa kültür gözden geçirilip, bütün bunlar aynı dönem zarfında bireyin kültürel terakkisiyle —en azından yüksek statülü gruplarda— mukayese edilecek olursa bu ikisi arasındaki korkunç bir nisbetsizlik hemen aşikâr hale gelecektir. Gerçekten kimi bakımlardan bireyin kültüründe, tinsellik, zerafetle, ve idealizmle ilgili olarak bir gerileme nazarı dikkatimizi celbeder. Bu nisbetsizlik esas itibarıyla artan işbölümünden kaynaklanır. Zira işbölümü bireyden gittikçe daha da fazla tek yanlı bir başarı talep eder ve tek yanlı ilgedeki en büyük ilerleme bireyin kişiliğinde bir nakiseden başka bir anlam ifade etmez. Her halde, birey nesnel kültürün hızlı ve aşırı gelişimiyle giderek daha da az başedebilir. Birey, belki de meşguliyetinden ve bu meşguliyetten elde edeceği belirsiz duygusal durumlarının toplamından daha da fazla bilinç bakımından, ihmal edilebilir bir niceliğe indirgenir. Elllerinden her türlü ilerleme, tinsellik ve değeri, öznel formlardan salt nesnel bir hayatın formuna dönüştürmek için çekip alan nesnelere ve güçlerin devasa organizasyonunda bir dişli haline gelir. Metropolisin her türlü kişisel hayatı gölgeleyen bu kültürün hakiki yurdu olduğuna işaret etmeye gerek yoktur sanırım. İşte binalar ve eğitim kurumları, uzayın fethine kalkışan teknolojinin harikaları ve sunduğu rahatlıklar, topluluk hayatının teşekkülleri ve devletin görünür kurumlarında, gölgesinde kişiliğin

deyiş yerindeyse kendisini muhafaza edemeyeceği kristalleşmiş ve kişisel renklerini kaybetmiş bu tür bir tinin ezici tamlığı sunulmaktadır. Bir taraftan personalite için hayat, zaman ve bilincin uyarıları, ilgileri ve faydaları ona dört bir yandan sunulduğundan sınırsızca kolaylaşmaktadır. Bunlar kişiyi bir akıntıya kapılmışcasına sürükleyip durmaktadır ve akıntıya karşı kürek çekmek nadiren bir gereklilik olarak görülür. Bununla beraber diğer taraftan, hayat gittikçe daha da fazla kişisel renkleri ve benzersizlikleri geri plana atma istidadı gösteren bu gayrı şahsî muhtevalardan ve sunulardan teşekkül etmektedir. En derin ve kişisel nitelikteki nüvesini korumanın çaresini birey benzersizliğini ve kendine özgünlüğünü abartmada bulmaktadır. Hatta kendi kendisine karşı saygınlığını muhafaza edebilmek için bile bu kişisel unsuru abartması gerekmektedir. Nesnel kültürün aşırı ve düzensiz gelişmesiyle (*hypertrophy*) bireysel kültürün körelmesi ve ya dumura uğraması Nietzsche başta olmak üzere en aşırı bireyci vaizlerin metropolise karşı besledikleri şiddetli öfkenin sebeplerinden biridir. Fakat aynı zamanda bu, sözkonusu vaizlerin en tutkulu bir biçimde metropoliste sevimlerinin ve metropol insanına en tatmin edilmemiş özlemlerinin peygamberi ve kurtarıcısı olarak görülmelerinin sebeplerinden de birisini teşkil eder.

Metropolisin niceliksel ilişkisiyle beslenen bu iki bireycilik biçiminin, yani bireysel bağımsızlık ve bireyselliğin kendisinin inceden inceye işlenmesinin (*elaboration*) tarihsel konumu sorulacak olursa, o zaman metropolis bir başka şekilde, tinin dünya tarihi içinde ulaştığı bütünleriyle yeni bir aşamanın düzeniyle ortaya çıkar. Onsekizinci yüzyıl bireyi anlamını kaybetmeye başlamış olan kısıtlayıcı bağlar —siyasî, ziraî, dinî hüviyeti ve lonca karakterini haiz bağlar— içinde buldu. Bunlar, deyiş yerindeyse, bireye gayrı tabii bir formu, aşınmış, meşruiyetini yitirmiş eşitsizlikleri zorla kabul ettiren sınırlamalardı. Bu durumda özgürlük ve eşitlik çılgınlıklarının yükselmesi fazla bir zaman almadı, her türden toplumsal ve entelektüel ilişkilerde bireyin tam hareket serbesti-

sine ilişkin inanç geliştirdi. Özgürlük, herkeste müşterek olan bir soylu cevherin —tabiatın her insana bahşetmiş olduğu, toplum ve tarihin ancak tahrip ettiği bir cevher— derhal günyüzüne çıkmasına izin verecekti. Onsekizinci yüzyıl liberalizminin bu idealinin yanısıra, ondokuzuncu yüzyılda bir taraftan Goethe ve Romantisizmle, diğer taraftan ekonomik işbölümü vasıtasıyla bir başka ideal yükseldi: tarihsel bağlardan kurtulmuş olan bireyler şimdi kendilerinin birbirlerinden ayırd edilmesini arzulamaktadırlar. İnsanın değerlerinin taşıyıcısı artık her insandaki “genel insanî varlık” değil, fakat insanın niteliksel bakımdan biricikliği ve yerinin doldurulamazlığıdır. Zamanımızın dışsal ve içsel tarihi, istikametini mücadelede ve toplumun bütününde bireyin yerini ve konumunu tayin ve tarif etmenin bu iki farklı biçiminin değişken muammalarında bulmaktadır. Metropolün fonksiyonu bu mücadele ve onun uzlaştırılması için alan açmaktır. Çünkü metropolis, insanlara rolleri dağıtmanın bu her iki farklı biçiminin gelişmesine yönelik bize fırsatlar ve uyarılar şeklinde gözükene kendine özgü şartlar sağlar. Böylelikle bu şartlar, psişik varoluşun gelişmesi için çok önemli anlamlara gebe emsalsiz bir konum kesbeder. Metropolis kendisini, hayatı çepeçevre kuşatan, —eşit sırayla birbirine eklendiği kadar— karşıt dalgaların açındığı büyük tarihsel oluşumlardan biri olarak dışarı vurur. Bununla beraber, münferit fenomenleri bize sempatik veya antipatik gelsin, bu süreç içerisinde hayatın dalgaları, yargıcın tavrının uygun geldiği alanı bütünüyle aşar. Bahis konusu hayat güçleri, kısacık varoluşumuzla bir hücre hüviyetiyle, ancak bir parça olarak mensubu olduğumuz tarihsel hayatın bütününe köklerine ve en yüksek noktasına doğru geliştiğinden, bizim işimiz kınamak veya af dilemek değil anlamaktır.*

* Bu konferansta ileri sürülen belli başlı kültürel-tarihsel fikirlerin kanıtları ve geliştirilmiş haliyle serimlenimi benim Para Felsefesi [*Philosophie des Money*, München und Leipzig: Duncker und Humblot, 1900] isimli kitabımda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu konferansın muhteiyatı adı geçen eserle birlikte değerlendirilmelidir.

